

Egedy Gergely

A DÉL KONZERVATIVIZMUSA: AZ ÉSZAK AGRÁRIUS KRITIKÁJA

„A Délnek azonban tudnia kell: azok az eszmék, amelyekért kiállt, alapjaikban józanok és helyesek...”

(Frank Lawrence Owsley)

Az Észak győzelme a polgárháborúban nemcsak a rabszolgaság régóta esedékes eltörlesztését hajtotta végre, hanem az amerikai történelem déli értelmezését, a politika feladatairól és a „jó életről” alkotott déli felfogást is diszkreditálta. S ahogy a neves történész, Genovese megállapítja, a Dél saját hagyományával foglalkozni még az ezredfordulón is felettébb „népszerűtlen”, félremagyarázásokkal fenyegető vállalkozás az amerikai egyetemi berkekben.¹ Az 1865 után hosszú időre szinte politikai és szellemi kómába süllyedt Délen a két világháború közötti időszakban lépett fel egy olyan fiatal értelmiségi generáció, amely a sajátos déli konzervativizmus eszmei platformjáról elutasította – még hozzá igen harciasan – a tradícióikkal szemben tanúsított, kifejezetten megvető északi hozzáállást, s megpróbált alternatívát állítani az ipari kapitalizmus északi modelljével szemben. E tanulmány az ő elképzeléseik összefoglalására vállalkozik, arra tehát nem, hogy a két világháború közötti sokszínű Dél politikai gondolkodásának egészéről képet adjon. Kétségtelen azonban, hogy e kör szerepe megkülönböztetett jelentőségűvé vált a Dél intellektuális történelmében: a korszellemmel merészen szembe forduló eszméik hatása széles körben kisugárzott. A hazai történeti irodalomban eddig nemigen foglalkoztak velük, pedig bizonyos párhuzamok miatt aligha érdektelen e téma: az agrárius gondolkodás, amely a mezőgazdaságot tekinti a társadalom (és a nemzet) alapjának, a magyar politikában is igen fontos tényező volt a 19. század utolsó negyedében és a 20. század első felében.

A Dél eszméje

1925-ben a Tennessee állambeli Daytonban megkezdődött a „majomperként” elhíresült bírósági eljárás John Scopes biológiatanár ellen, aki a helyi törvényt megszegve Darwin evolúcióelméletét tanította diákjainak. Az eljárás egész Amerikai figyelmét, sőt megalázó és gyilkos kritikáját a Délre irányította, amely, amint azt Rossiter

¹ Eugene GENOVESE: *Preface = The Southern Tradition. The Achievements and Limitations of an American Conservatism*, Harvard UP, Cambridge (Mass.), 1994, IX–XI.

ki is emeli az amerikai konzervativizmusról írott, ma már klasszikusnak számító monográfiájában, mindig is az USA „legkonzervatívabb” része volt.² A korszak egyik tekintélyes északi publicistája, a „Dél ostoraként” emlegetett baltimore-i Henry Louis Mencken cikkek hosszú sorában gúnyolta a Délt, „intellektuális Góbi-sivatagnak”, „a lincselések, a stupiditás, a letargia” sötét és elviselhetetlen világának nevezve.³ A sértő hangnem olyan déli értelmiségieket is ráébresztett déli identitásukra, akik egyébként maguk sem helyezték a per megindítását, s akik úgy látták, fel kell lépniük szülőföldjük védelmében. Annak a csoportnak a tagjai, akik ezt elvi-teoretikus síkon is megpróbálták megalapozni, zömmel a Tennessee állambeli Nashville egyeteméhez, a Vanderbilt Universityhez kapcsolódtak. Arculatukat leginkább az a négy ismert költő – John Crowe Ransom, Allen Tate, Donald Davidson és Robert Penn Warren – határozta meg, akik maguk is az egyetemhez kötődtek, s 1921-ben elindították a *The Fugitive* (A menekülő) című folyóiratot.⁴ Tizenketten 1930-ban egy kiáltvánnyal felérő esszé-kötet jelentettek meg, *Állást foglalok: a Dél és az agrárius tradíció* (*I'll Take My Stand: The South and the Agrarian Tradition*) címmel, amely a korszak déli gondolkodásának kétségkívül a legjelentősebb teljesítménye, s amelyet azóta sem kerülhetett meg senki, aki a Délről írt és gondolkodott.⁵

A „nashville-i menekülők” és hozzájuk csatlakozók az 1920-as évek végére undorral és felháborodással fordultak el az I. világháború utáni Amerika elanyagiasodott személettől, amely szerintük minden emelkedettséget, finomabb gondolatot és ízlést nélkülözött. Nem ritka jelenség az eszmék történetében, hogy bizonyos földrajzi távolságból jobban felismerik egy kultúra értékeit – a „menekülők” az egyetem elvégzése után Északon telepedtek le, s abból kiábrándulva, ott szerzett tapasztalataik fényében kezdték értékelni a szülőföldjüket. Azt a világot fedezték fel benne, amelynek hagyományai szemben álltak a profit-elv uralmával és a gépek csodálatával. Az említett daytoni per kétségkívül hozzájárult ehhez – s az a könyv is, amelyet épp a Vanderbilt Egyetem egyik professzora, Edwin Mims publikált 1926-ban (*The Advancing South*), a Dél északi típusú „modernizálását” és a tradicionális déli világ felszámolását sürgetve.⁶ A „menekülők” ezt az alternatívát határo-

² Clinton ROSSITER: *Conservatism in America. The Thankless Persuasion*, Vintage Books, New York, 1962², 227.

³ Lásd Fred HOBSON: *Mencken. A Life*, The John Hopkins UP, Baltimore, 1994, 211–214.

⁴ Az agrárius mozgalom születésének hátterét jól összefoglalja Conkin alapos monográfiája: Paul K. CONKIN: *The Southern Agrarians*, The University of Tennessee Press, Knoxville, 1988, 1–31. Az amerikai Dél történelme egy érdekes párhuzamot mutat a magyarral: ott is, itt is kiemelkedő, másutt szokatlan szerepet játszottak az írók, a költők, az „írastudók”.

⁵ E sorok szerzője az alábbi kiadást használta: *I'll Take My Stand. The South and the Agrarian Tradition by Twelve Southerners*, Harper and Row, New York, 1962. A 12 szerző: John Crowe Ransom, Donald Davidson, Frank Lawrence Owsley, John Gould Fletcher, Lyle Lanier, Allen Tate, Herman Nixon, Nelson Lytle, Robert Penn Warren, John Donald Wade, Henry Blue Kline, Start Young. A szerkesztő megjelölését tudatosan mellőzték, de tudható, hogy ezt a munkát az irodalomtörténészek által kiváló költőként számon tartott Ransom vállalta.

⁶ Lásd CONKIN: *I. m.*, 32.

zottan elutasították, ám nem kerülte el a figyelmüket, hogy a Dél a húszas évek végére maga is történelmének fordulópontjához érkezett. Bár sokáig ellenállt, lassan elkezdett behódolni az északi kapitalizmusnak, s e fejlemény mindannak a megsemmisülésével fenyegetett, amit ők értéknek tartottak, vagyis a profitért folytatott hajsza megvetését, a gazdasági versenyből való kimaradást, a lovagiasságot, a szabad idő és a művészetek megbecsülését.

Hogyan is foglalhatók össze tömören a „nashville-i menekülők” törekvései? Ehhez jó kiindulópontként kínálkozik annak az *Elvi Nyilatkozatnak* (*Statement of Principles*) az áttekintése, amelyet elméletileg az *Állást foglalok* 12 szerzője közösen írt. (Valójában Ransom fogalmazta meg, s a többiek csak jóváhagyták.) Ebben kijelentik, hogy valamennyien „támogatják a déli életformát az amerikaiak nevezhetővel szemben”, s egyetértenek abban, hogy felfogásuk középpontjában a mezőgazdaságra és az iparra alapozódó rend szembeállítás áll.⁷ (Érdekes és sokat mondó, hogy a „déli” fogalmával következetesen az „amerikait”, nem pedig az „északit” állítják szembe.) Tudomásul veszik, hogy az unióból való kiválás többé nincs napirenden: ennek a gondolatnak a sorsa megpecsételődött 1865-ben. De vajon ez azt is jelenti-e, teszik fel a kérdést, hogy a Dél mondjon le a saját morális és társadalmi autonómiájáról az unió győzedelmes elveivel szemben? A válaszuk egyértelmű: a Dél nem kívánja mások életét meghatározni, de minden lehetséges eszközzel küzd azért, hogy mások se szólhassanak bele az ő sorsába.⁸

Miért nem kívánják az industrializmus térhódítását? A fogalomról adott meghatározásuk nagyjából felel is erre a kérdésre. Az anyagi javak megtermelésének „kollektivizált rendje” ez, amely az embereket teljes mértékben elidegeníti a munkájuktól, és szembefordítja őket a természettel. Az industrialis világ ezért emberellenes: sem a vallás, amelynek az a feladata, hogy az embert a természet alá rendelje, sem pedig a művészetek nem virágozhatnak benne. Elvakult hívei is látják a hibáit, de a bajok orvoslására még több gépet, még nagyobb arányú iparosodást javasolnak, „a progresszió idealistáinak álruhájában” több és több fogyasztásra sarkallva az embereket. Érdekes és fontos megállapítása a szöveget végső formába öntő Ransomnak, hogy az industrializmus és a kommunizmus ugyanazokat az értékeket vallja, az előbbi tehát elvezet az utóbbihoz („az igazi szovjetek vagy kommunisták maguk az industrialisták”).⁹ Már itt megjelenik tehát, hogy a bírálat tárgya nemcsak az Észak, hanem – hangsúlyozottan – egy rendszer és egy gondolkodásmód is. Az „agrarianizmust” úgy határozzák meg, mint azt a meggyőződést, mely szerint a föld megművelése a legjobb és a legtöbb érzékenységet követelő foglalkozás, amelynek ezért gazdasági elsőbbséget kell élveznie, s a lehető legtöbb dolgozót kell alkalmaznia. Az industrializmusról adott éles kritikát persze összekapcsolták

⁷ *A Statement of Principles = I'll Take My Stand*, XIX.

⁸ *Uo.*, XX.

⁹ *Uo.*, XXIII.

a Dél hátrányos helyzetének a kiemelésével is, s *expressis verbis* felszólítják azokat a déli fiatalokat, akik „gyakran hagyják magukat elcsábítani” Észak által, hogy „jöjjenek vissza megvédeni a déli tradíciót”.¹⁰

Az *Elvi Nyilatkozat* csak egyetlen, a kortársak számára érthető, de a mai olvasó számára keveset mondó utalással említi, hogy a szerzők által kívánt Dél nem lehet az „Új Dél”. Ennek a hátterében az áll, hogy a „déli agráriusok”, ahogy őket az amerikai történetírás emlegetni szokta, nemcsak az Északkal, hanem azzal a felfogással is szemben álltak, amely az ún. „Új Dél” koncepciójára támaszkodott. Mit tartott ez? E szellemi vonulat a polgárháborút követő „rekonstrukció” éveiben kristályosodott ki, és képviselői, mindenekelőtt Henry Grady atlantai újságíró és híve azt tartották, hogy a Dél érdekeit a legjobban az ipari kapitalizmus északi modelljébe történő integráció segítené.¹¹ A Vanderbilt Egyetem köré szerveződött csoport azonban erről egészen másként vélekedett, még ha tagjai az *Elvi Nyilatkozat*-ban foglalt elveket valójában nem egészen azonos módon értelmezték is. A „New South” eszméjében valamennyien azok szlogenjét látták, akik le akarták igazni a „régii Délt”, arra hivatkozva, hogy annak el kell süllyednie gyarlóságai miatt. A „déli ember”, állapította meg Ransom Burke-re emlékeztető módon, „anakronizmusnak” érzi magát a kortárs Amerikában, mert az uralkodó felfogással ellentétben nemcsak előre, hanem hátra is tekint, és makacsul ragaszkodik „egy konkrét földhöz, egy konkrét történelemhez s egy konkrét életmódhoz”. Sőt a déli ember még azt is tudja, „hogy antik [!] konzervativizmusa nem tud mély hatást kifejteni az amerikai progresszív doktrínával szemben”.¹² A történészeknek és a filozófusoknak azonban, akik az átlagembernél jóval szélesebb horizonton gondolkodnak, tudniuk kell: mégis a „déli eszme” az, nem pedig az amerikai, amely „a példa bizonyosságával és az elmélet erejével” rendelkezik.¹³

A „progresszió” bírálata

A déli agráriusok gondolkodása konzervatív társadalomelméleti előfeltevésekre épült, és így egészen más felfogást vallott a „haladás” fogalmáról, mint az amerikai politikai filozófia fősodra.¹⁴ A „déli eszme” ellentéte, az „amerikai elv” Ran-

¹⁰ *Uo.*, XX–XXI.

¹¹ Részletesebben lásd Paul M. GASTON: *The New South Creed (A Study in Southern Mythmaking)*, Louisiana State UP, Baton Rouge, 1970. Az „Új Dél” szükségességét vallotta W. J. Cash is, aki 1941-ben jelentette meg *The Mind of the South* című, déli berkekben nagy vihart kavarázó munkáját.

¹² John Crowe RANSOM: *Reconstructed but Unregenerate = I'll Take My Stand*, 3.

¹³ „The Southern idea rather than the American has in its favor the authority of example and the approval of theory.” *Uo.*

¹⁴ Vö. Paul V. MURPHY: *The Rebuke of History. The Southern Agrarians and American Conservative Thought*, University of North Carolina Press, Chapel Hill (N. C.), 2001.

som értelmezésében a progressziónak azt a felfogását tartalmazta, amely szerint az embernek teljesen uralma alá kell hajtania a természetet. E felfogás pedig „nagyon is könnyen vezet ahhoz, hogy beképzelték legyünk, és brutalizáljuk az életünket”, írta.¹⁵ A természethez való viszony tekintetében álláspontja tehát sokban hasonlított az ipari kapitalizmust ugyancsak élesen bíráló Ruskinéhoz és Carlyléhoz. Ransom kiállt az Európából származó konzervatív örökség vállalása mellett. Európát és Amerikát összevetve azt találta, Európa „a konzervativizmus elvére épült”, s éppen az európai hagyomány megőrzése magyarázza, hogy a déliek sosem fogadták el azt az elvet, miszerint az embernek semmi más kötelezettsége nincs, mint a termelés folyamatos bővítése. Az ő megközelítésében a Dél egyedül áll a kontinensen abban, hogy az európai elvekre és kultúrára alapozza a létét.

A haladás kérdésében az agráriusok köréhez kapcsolódott Lyle Lanier, a Vanderbilt Egyetem pszichológiai tanszékének a munkatársa, aki egy önálló tanulmányt is szentelt e témának, abból indulva ki, hogy „a kortárs Amerikában a progresszió doktrínájának mérhetetlenül fontos társadalmi következményei vannak”.¹⁶ Fontos megállapításai közé tartozik: a modern industrializmus roppant hasznosnak találta e fogalmat, s ezzel összefüggésben „a haladás talán a legszélesebb körben reklámozott árucikk”. Nem igényel azonban különösebb bölcsességet, jegyzi meg, hogy rájövünk: a haladás hangoztatása általában üzleti érdekeket szolgál, a haladásba vetett hitben rejlik az „ipari szuperstruktúra” fenntartásának legfontosabb pszichológiai tényezője. Lanier elutasítja a neves pragmatista filozófus, John Dewey optimista haladás-hitét, s azon feltevését, mely szerint az emberi természet megváltoztatható. A német Oswald Spenglerrel ért egyet, aki az ipari haladásban a nyugati szellem hanyatlását látta. A déli konzervatívok gondolkodásában kulcsszerepet betöltő industrializmus fogalmáról azt írja, hogy ez alatt azt a szemléletet érti, amely szerint nincs fontosabb cél a termelés fokozásánál. „Nem a gép az, amelyet ellenzek, hanem a gépek használatának az elmélete” – jelenti ki, hozzátéve: ha az ipar fejlődését tekintjük haladásnak, „akkor jó lenne, ha többet nem is beszélnének a haladásról”.¹⁷ Mivel gondolatmenetét a politikai valóságnak egy olyan konstrukciójába ágyazza, amelynek a középpontjában az industriális és az agrárius elv ellentéte áll, logikusan adódik számára a konklúzió: a progresszió eszméjével összekapcsolódó túlhajtott iparosodás helyett a mezőgazdaságot kell előtérbe állítani. A haladás helyesen értelmezett fogalma Lanier számára nem lehet más, mint egy sikeres szintézis az agrárius rendszer és a szükséges minimumra visszaszorított industrializmus között.¹⁸ Ez az a feladat, amely a Déltre vár.

¹⁵ RANSOM: *I. m.*, 10.

¹⁶ Lyle LANIER: *A Critique of the Philosophy of Progress = I'll Take My Stand*, 122–123.

¹⁷ *Uo.*, 149.

¹⁸ *Uo.*, 153–154.

A múlt – déli olvasatban

Az agrárius konzervatívok írásait olvasva egyértelműen megmutatkozik, hogy a polgárháborús vereséget és az azt követő „északi megszállást” a két világháború között időszakban sem tudták még lelkileg feldolgozni. Ha Észak és Dél szembenállásának a hátterét déli olvasatban szeretnénk megismerni, érdemes a tekintélyes déli történészhez, Frank Lawrence Owsleyhez, több, máig megkerülhetetlen monográfia szerzőjéhez fordulnunk. Ő *Az elfojthatatlan konfliktus (The Irrepressible Conflict)* című – már a címével is állást foglaló! – tanulmányában igen tömören összegzi, miként látták a déliek a saját múltjukat.

E konfliktus az ő értelmezésében mindenekelőtt azért elfojthatatlan, mert egy ősi és kibékíthetetlen ellentét húzódik meg mögötte. Az amerikai kontinens északi felén már a gyarmati időben is két teljesen eltérő jellegű civilizáció alakult ki, s ezek csak a közös ügy, a függetlenség kivívásának az érdekében fogtak össze. A Dél a mezőgazdaságra, az Észak az iparra és a kereskedelemre alapozta társadalmi-gazdasági berendezkedését. Az utóbbi, az ipari kapitalizmus terjeszkedési vágyától sarkallva, a 19. század közepére lényegében felrúgta azt a korábbi megállapodást, amely előírta egymás érdekeinek kölcsönös figyelembe vételét. A polgárháború tehát lényegében az iparizáció és az agrárius berendezkedés összeegyeztethetlenségéből következett.¹⁹

Az összeütközéshez vezető viták az 1830-as évektől éleződtek ki – vajon mi is állt a hátterükben? A klasszikus északi válasz az, hogy a rabszolgaság és a szabadság ellentéte. Ez azonban roppant félrevezető és leegyszerűsítő magyarázat, véli Owsley, a fő érdek-és nézetkülönbség ugyanis szerinte azzal függött össze, hogy míg az Észak szigorúan centralizálni akarta az Egyesült Államokat, a Dél kiállt a tagállami jogok megőrzése és a decentralizáció mellett. Fűzzük hozzá: ebben az állításban természetesen sok igazság van, ám elsikkad, hogy miért ellenezték a déli államok oly elszántan a föderáció erősítését. Owsley csak annyit mond, hogy a déliek jobban bíztak a tagállami jogokban, de arra nem utal, hogy azért, mert azok kedveztek a rabszolga-berendezkedés fenntartásának. Fejtegetéséből, akárcsak társainak az írásaiból, jól kitűnik: a déli konzervativizmus politikai-alkotmányjogi gondolkodásának a két világháború között is a tagállamoknak vétőjogot követelő, a föderáció lazítása mellett kiálló John C. Calhoun érvelése maradt az oszlopa.²⁰

Owsley végül arra a következtetésre jut, amit előre is sejteni lehetett: az Észak iparizációs és a Dél agrárius jellege miatt alakult ki az a szerencsétlen helyzet, hogy „ami jó volt az Észak számára, halálos a Délnek”.²¹ Az iparosodott Észak

¹⁹ Frank Lawrence OWSLEY: *The Irrepressible Conflict = I'll Take My Stand*, 73.

²⁰ E sorok szerzője Calhounnal már foglalkozott e folyóirat hasábjain: EGEDY Gergely: *Calhoun és az „egyetértő többség” elve*, Kommentár 2008/4, 41–53. Lásd még Zoltán VAJDA: *John C. Calhoun's Republicanism Revisited*, *Rhetoric & Public Affairs* 4/3. (2001. ősz), 433–457.

²¹ OWSLEY: *I. m.*, 74–75.

magas vámokat követelt, hogy monopolizálhassa a belső piacot, a Dél viszont ellenkezőleg, a minél alacsonyabb vámokban volt érdekelt. Az Észak közpénzeiből szerette volna támogatni a hajózás és a tengeri kereskedelem fejlesztését, amihez a délieknek ismét csak nem fűződtek érdekeik. Lényegében a két „alapító atyának”, az industrializmust pártoló Alexander Hamiltonnak és a mezőgazdaságot támogató Thomas Jeffersonnak egykori vetélkedése elevenedett fel a 19. század közepén: az ipari körök a centralizációt pártfogolták, mert így sokkal könnyebben el tudták érni a céljaikat; a Dél a „gépek” és a mögöttük álló érdekek útjában állt, ezért kellett megtörni – vonja le Owsley a keserű konklúziót.²²

Győzelméért azonban az Észak is nagy árat fizetett, figyelmeztetett Ransom: az expanzív industrializmust többé nem tudta ellensúlyozni a Dél konzervatív tradíciója.

A rabszolgaság kérdését azonban mindezzel együtt a déli gondolkodók sem kerülhették meg. Ransom – nyilvánvalóan apologetikus szándékkal – úgy foglal állást a rabszolgamunkáról, hogy az kegyetlen dolog volt ugyan elméletileg, ám a gyakorlatban többnyire felettébb humánus körülmények jellemezték.²³ Owsley magyarázata a déli írástudók érvelésének egy másik tipikus elemére épít.²⁴ Megállapítja, hogy „a rabszolgaság része volt ugyan az agrárius rendszernek, ám csak egy eleme, s nem is lényegbevágó fontosságú”. Még akkor sem, ha végül maguk a déliek is azt hitték, hogy az. Owsley szerint nagyfokú tudatlanságról – vagy éppen a valóság szándékos elferdítésének a szándékáról – tanúskodik, ha valaki utólag azt állítja, hogy az „elfojthatatlan konfliktus” erre vezethető vissza.²⁵ S ennek kapcsán azt a felettébb meglepő és könnyen megkérdőjelezhető állítást is kifejti, hogy a rabszolgaságot tulajdonképpen Anglia kényszerítette a déli államokra. Hogy akkor miért nem szabadították fel a feketéket a függetlenség kivívása után? A déli történész szerint Jefferson és hívei ezt a lehetőséget nagyon is komolyan mérlegelték, de aztán arra a következtetésre jutottak, hogy a felszabadított rabszolgák jelenléte még nagyobb veszélyt jelentene a fehér telepésekre. „Szálljon a rabszolgaság ódiума azokra, akik ezt a Déltre kényszerítették” – jelenti ki. S e nagyfokú elfogultságot tükröző gondolatmenet elvezeti őt annak kimondásáig, hogy valójában a Dél az áldozata lett a rabszolgaság rendszerének.²⁶

A Délen uralkodó, keserű emlékek táplálta közmegegyőződést fejezte ki Owsley, amikor megállapította: a háborús vereséget olyan kegyetlen béke követte, amilyenre kevés példát ismer a történelem. A győztesek semmiféle nagyvonalúságot sem

²² *Uo.*, 91.

²³ „Slavery was a feature monstrous enough in theory, but, more often than not, humane in practice.” RANSOM: *I. m.*, 14.

²⁴ A rabszolgatartás dilemmáihoz részletesebben lásd Eugene D. GENOVESE: *The Slaveholders's Dilemma: Freedom and Progress in Southern Conservative Thought, 1820–1860*, University of South Carolina Press, Columbia, 1991.

²⁵ OWSLEY: *I. m.*, 76–77.

²⁶ *Uo.*, 79.

mutattak: „miután katonailag legyőzték a Délt, a békével megalázták és elszegényítették”.²⁷ A Dél azonban mégis foggal-körömmel ragaszkodott a saját szellemiségéhez, s ez roppant mód bosszantotta az északiakat, akik ettől fogva a déliek gondolkodásának átalakítását tartották a legfontosabb céljuknak. A „rekonstrukció” éveiben a déli ifjúságnak Északon összeállított tankönyvekből kellett tanulniuk a saját múltjukról, s ezek azt sugallták, hogy nekik nincs is történelmük – vagy ha mégis van, az bűnnel szennyezett.²⁸

Identitás és vallás

Észak és Dél kapcsolatának a vizsgálatában, Owsleytől eltérően, a vallás kérdését állította középpontba a híres költő, Allen Tate.²⁹ Az észak-amerikai kontinens betelepítése szerinte alapvetően „kapitalista vállalkozás” volt, amelyet a kereskedelmi haszonszerzés motivált, Délen viszont, a sajátos gazdaságföldrajzi körülményekkel összefüggésben, egy olyan társadalom jött létre, amely nem volt agresszív és materialista szemléletű. A kedvező feltételek ott vonzóvá tették az agrárius életet, ami aztán elvezetett a feudális jellegű munkamegosztáshoz: „feudális társadalom alakult ki, a feudalizmus vallása nélkül”. A Dél ezzel kivételes helyzetbe került.³⁰

Új-Anglia és a Dél fejlődésének sajátosságait összevetve Tate megállapítja: az előbbi – mivel absztrakt elvekre építette társadalmát – szakított a múltjával és eltávolodott Európától. Az elvont, életidegen koncepciókra támaszkodás mindig is súlyos hibának számított a konzervatívok szemében; Tate ezzel magyarázza, hogy Észak egy olyan „parazita” társadalmat hozott létre, amely gazdasági tekintetben a Délen, kulturálisan pedig az anyaországon, Anglián „élősködött”. A látszat ugyanis megtévesztő volt: a 19. században Új-Anglia, az Észak szellemi központja azért érdeklődött oly nagyon Európa iránt, mert már elveszítette vele az élő kapcsolatot. Ezzel szemben a Délnek szellemi importra nem volt szüksége. Mégpedig azért nem, mert a Dél sosem szakadt el Európától: „maga volt Európa”.³¹ Másutt pedig így fogalmaz: a Dél „mélyen tradicionális európai közösség volt”.

Fentebb már kiemeltük azt az állítást, hogy a Délen feudális jellegű berendezkedés alakult ki – ám „a feudalizmus vallása nélkül”. E körülménynek Tate kulcsjelentőséget tulajdonított, és felettébb sajnálatosnak tekintette. A Dél ugyanis ahhoz a protestantizmushoz kapcsolta a sorsát, amely – s ezt szó szerint idézzük tőle

²⁷ „[...] the South had been conquered by war and humiliated and impoverished by peace”. *Uo.*, 63.

²⁸ *Uo.*, 80.

²⁹ Tate filozófiai és politikai nézeteihez részletesebben lásd Allen TATE: *Reactionary Essays on Poetry and Ideas*, Charles Scribner's Sons, New York, 1936.

³⁰ Allen TATE: *Remarks on the Southern Religion = I'll Take My Stand*, 166.

³¹ „The South could be ignorant of Europe because it was Europe.” TATE: *Remarks on the Southern Religion*, 171.

– „eredetében nem-agrárius, hanem kereskedelmi vallás, sőt nem is igazán vallás, hanem a szekuláris törekvés eredménye”.³² Ransomhoz írott egyik levelében részletesen is kifejtette: meg van győződve arról, hogy a Délnek szüksége lenne valamilyen megfellebbezhetetlen tekintélyforrásra – s ezt egyre inkább a római katolikus egyházban találta meg.³³ A katolicizmusban fedezte fel azt a vallást, amely a leginkább összhangban állt (volna) a Dél hagyományos, általa ideálisnak tekintett arisztokratikus társadalmi rendjével. (Ezen elvekkel olyannyira szimpatizált, hogy az ő esetében megalapozottan vehető fel: a Délt nem is azért dicsérte elsősorban, mert a szülőföldje volt, hanem azért, mert az általa kívánatosnak tartott társadalmiszerveződési formának otthont adott.) Egy dolog azonban nagyon hiányzott: a megfelelő autoritás. Megítélése szerint ennek a hiánya kárhoztatta tehetetlenségre a Délt, amely ezért próbált meg csak későn elszakadni az Északtól, s végül ezért bukott el.

Mivel pedig a Dél nem hozott létre egy igazán hozzá illő vallást („never created a fitting religion”), a társadalmi struktúrája egyre jobban megroppant a polgárháború után. S ezt Tate, mintha Weber vallásszociológiájából indulna ki, a következő magyarázattal indokolja: „a társadalmi szerkezet a gazdasági szerkezettől függ, a gazdaságról alkotott felfogás pedig a vallás szekuláris lenyomata”.³⁴ Háborúban sohasem lehet egy nemzetet teljesen legyőzni, a Dél azért indult hanyatlásnak, mert nem volt meg a saját vallása. Egy érdekes párhuzammal az írekre utal: bár őket súlyosabb vereségek érték, mégis jobban állnak, mert van hozzájuk illő vallásuk. A Délt nem győzték volna le, állította Tate, ha „megfelelő hite van a saját Istenében”.³⁵

A „faji” kérdést az agrárius konzervatívok szándékosan nem kívánták semmilyen formában sem összekötni az általuk felkarolt ügygel, ezért ezt tudatosan erősen háttérbe szorították. 1930-as „kiáltványukban” csak egyetlen tanulmány foglalkozik ezzel, az 1947-ben Pulitzer-díjjal is kitüntetett Robert Penn Warrené.³⁶ Ő egyértelműen szimpatizált a feketék társadalmi és gazdasági felemelésére irányuló törekvésekkel – a feketékkel szemben a legtöbb előítéletet tápláló Davidson ezt soknak is tartotta. A mozgalom monográfusa, Conkin utal arra, hogy ő, aki egyébként Ransommal és Tate-tel ellentétben szimpatizált a „farmer-demokrácia” jeffersoni eszméjével, ki is akarta ezt az írást hagyatni a kötetből.³⁷ Warren amellet érvelt, hogy a feketék kapják meg ugyanazokat a jogokat, amelyek a fehéreket megilletik – s azt ajánlotta nekik, hogy az ipar helyett inkább a mezőgazdaságot válasszák megélhetésük alapjaként. A többiek

³² „[...] it tried to encompass its destiny within the terms of Protestantism, in origin, a non-agrarian and trading religion; hardly a religion at all, but a result of secular ambition”. *Uo.*, 168.

³³ A levelet idézi CONKIN: *I. m.*, 81. (Tegyük hozzá: 1950-ben Tate áttért a katolikus hitre.)

³⁴ TATE: *Remarks on the Southern Religion*, 168.

³⁵ „[...] a sufficient faith in its own kind of God”. *Uo.*, 174.

³⁶ Robert Penn WARREN: *The Briar Patch = I'll Take My Stand*, 246–264.

³⁷ CONKIN: *I. m.*, 72.

igyekeztek kerülni a fehérek és feketék együttélésének a problematikáját, mert tudták, hogy ez valóságos gyújtóbomba. Az agráriusok látókörében így kizárólag a fehér angolszász Dél jelent meg – a feketékkel együtt a spanyol nyelvű hispanók és Louisiana állam franciái ugyancsak a horizontjukon kívül maradtak.

Az iparosodás kihívása

Az agrárius konzervatívok nem rejtették véka alá: fellépésük legfontosabb indoka az, hogy a Dél a harmincas évekre sorsdöntő választásra kényszerült, mert szembe kellett néznie az industrializáció kihívásával. Tény, hogy a gazdaságtörténeti elemzések is megerősítik: a húszas évek közepéig még nem beszélhetünk a Dél iparosodásának jelentékeny felgyorsulásáról – ám az is kétségtelen, hogy a tendenciák iránya igen egyértelmű volt. Ransom világosan és erőteljes szavakkal vázolta a dilemmát: ipar nélkül aligha lehet helyreállítani a 20. században a Dél prosperálását, az industrializmus gyilkos rendszere viszont identitásuk elpusztításával fenyegeti a déli államokat. Egész Amerikának érdekében áll, mutatott rá, hogy e kérdésre jó válasz adassék.

A „jó választ” pedig abban látta, hogy a Délnek iparosodnia kell – de „csak módjával”.³⁸ Hasonlóan – vagyis az iparosodást minden formájában elutasító „fundamentalistákkal” szembefordulva – foglalt állást az ugyancsak történész végzettségű, a „menekülő” által gazdasági szakértőként szervezett H. C. Nixon is. *Merre, déli gazdaság? (Whither Southern Economy?)* című tanulmányában érzékelteti, hogy nem ellenzi a Dél bizonyos fokú iparosodását, ám azt igen veszélyesnek tartaná, ha az „industrializmus szelleme” is meggyökeresedne szülőföldjén.³⁹ Figyelmezteti is a déli döntéshozókat: legyenek roppant óvatosak az iparosodás támogatásában. Jól teszik, ha tanulnak a római birodalom bukásából, mert annak hátterében – szerinte – a mezőgazdaság hanyatlása és nagy tömegű, „naplopó” városi proletariátus kialakulása állt. Nixon azt állította, hogy ha az Észak nem avatkozott volna bele drasztikusan a Dél ügyeibe, a változások, beleértve a „mérsékelt” iparosodást is, szervesülhettek volna, így viszont a Dél hagyományos társadalmá is megroppant. Az organikus fejlődés melletti kiállását egy klasszikus konzervatív érveléssel is alátámasztotta: ha létezik egyáltalán haladás, akkor az abban áll, hogy a múlt értékeit átvisszük a jövőbe.⁴⁰ Az agrárius politika az ő számára mindenekelőtt a kisbirtokos, nehéz sorsú farmerek felkarolását jelentette, s a társadalmi privilégiumok elutasítását – ennyiben közelebb állt Davidson, mint Ransom és Tate felfogásához. Az 1929 őszen kirobbant világválságra utalva hangsú-

³⁸ RANSOM: *I. m.*, 22.

³⁹ Herman Clarence NIXON: *Whither Southern Economy? = I'll Take My Stand*, 176.

⁴⁰ *Uo.*, 178.

lyozta: aligha kell szabadkozni az iparosítás lassításának a szándékáért egy olyan korszakban, amelyben az ipari kapitalizmus válságba rántotta az egész világot.⁴¹ A déliek tehát nem adhatják el a lelkület az ipar kínálta egy tál lencséért; „gazdasági üdvözülésüket” csak „evolucionista alapon”, vagyis a saját hagyományaikra támaszkodva, idegen minták követését elvetve érhetik el.

A déli politika alternatívái

A gazdasági érdekek érvényesítéséhez és a kulturális identitás megőrzéséhez azonban politikai befolyásra és politikai eszközökre van szükség. Milyen megoldások közül választhatott a Dél? Az *Elvi Nyilatkozat* csak annyit mondott, hogy a Délnek megvan a saját „kisebbségi joga” ahhoz, hogy „a maga életét élje”, de az önrendelkezés kívánatos formájáról semmit sem szólt.⁴² A csoport hangadója, Ransom két stratégiát vázolt fel, utalva arra, hogy ezek kombinációja is elképzelhető. Az egyik a nyílt konfrontáció vállalása. E forгатókönyv szerint a déli vezetőknek a lehető legmagasabb fokra kellett volna izzítaniuk a szenvedélyeket, s az Északról jövő industrializmust úgy kellett volna bemutatniuk a déli lakosságnak, mint „külföldi inváziót”, amely nagyobb pusztítást tud végezni, mint Sherman tábornok csapatai. De még tovább is megy, amikor kifejti: „Az őslakosok és a betolakodók bizonyára össze fognak esetenként csapni, s ez lehetőséget fog kínálni ősi és mára csaknem elfeledett ellenséges érzelmek felkeltésére.”⁴³ Ez az irányvonal, jegyzi meg, a németek kifejezésével *Realpolitik* (reálpolitika): csúnya, de hatékony.

A másik útról Ransom úgy nyilatkozott, hogy az „méltóbb államférfiakhoz”, az előbbi ugyanis nem igazán illik a kifinomult déli hagyományokhoz. E stratégia az Egyesült Államok többi agrárius területével és mozgalmával való összefogásra alapozódott volna. Tény, hogy az agrárius körök a nyugati területeken is igen erősek voltak, ezért merülhetett fel, hogy a Délnek érdekében állhat, hogy „ismét belépjen az amerikai politikai arénába”, és együttműködést alakítson ki a hasonló helyzetű csoportokkal. Ransom úgy látta, a nyugati farmerek és a régi vágású Dél összefogása „félelmetes erejű tömörülést” alkothatna. Egy effajta „ellenforradalomban” a Délnek kulcsszerepet kellene betöltenie, fő politikai eszközévé pedig a déli államokban hagyományosan domináns Demokrata Pártot kellene megtennie, rászorítva arra, hogy „az agrárius, konzervatív, anti-indusztriális” elvet szolgálja.⁴⁴ Ami pedig a kívánatos eredményt illeti, feltételezte, hogy a Dél valami olyasféle pozíciót vívhatna ki magának az unión be-

⁴¹ *Uo.*, 196–197.

⁴² „[...] minority right to live its own kind of life”. *Statement of Principles*, XX.

⁴³ „The native and the invader will be sure to come to an occasional clash, and that will offer the chance to revive ancient and almost forgotten animosities.” RANSOM: *I. m.*, 23.

⁴⁴ *Uo.*, 26–27.

lül, mint amilyen a skótoké volt az akkori Nagy-Britanniában. Voltak azonban, akik ezt kevesellték: Davidson és Owsley például olyan alkotmányos megoldást látott volna szívesen, amely sokkal szélesebb regionális jogkört biztosít a déli államoknak.

A politikai cselekvés dilemmáihoz Tate abból a kérdésből kiindulva jutott el, hogy „miként léphet a Dél a saját hagyományának a birtokába?” A kérdés megfogalmazása eleve arra utal, hogy az agrárius gondolkodó úgy tekintett a hagyományra, miként neves konzervatív költőtársa, T. S. Eliot, aki kiemelte: a hagyomány nem olyan valami, amit egyszerűen megöröklünk. A tradíció élő dolog, s ezt minden nemzedéknek újra kell teremtenie, küzdelmes munkával.⁴⁵ Az Észak által fojtogatott Délen azonban a hagyomány érvényre juttatása rendkívüli nehézségekbe ütközött, s Tate csak egyetlen választ látott lehetségesnek, egy olyat, amely – érthető módon – igen nagy visszhangot váltott ki. Azt mondta ugyanis, hogy „erőszakkal” („by violence”).⁴⁶ Ennek a módját nem konkretizálta, „csak” arra utalt, hogy „a reakció a lehető legradikálisabb az összes program közül”. Elismerte, hogy a déliek helyzete paradox megoldást kíván: olyan eszközt kell használniuk, amely idegen tőlük. Belefutott tehát abba a „konzervatív paradoxonba”, amellyel már jó néhány konzervatív gondolkodó viaskodott: használhatók-e radikális eszközök konzervatív célok érdekében? Talán fogalmazhatunk úgy, hogy Tate a dinamikus cselekvést igénylő tradíció választására buzdította honfitársait.

Nacionalizmus vagy modernitáskritika?

Ez a hagyomány, melyet Tate a Dél életének a középpontjába kívánt helyezni, a jeles történész, Genovese kifejezésével élve „kvintesszenciálisan konzervatív”. De ezzel még keveset mondtunk, hiszen találóan írja a Dél egy másik tekintélyes kutatója, Bradford: valaki lehet déli és lehet konzervatív is úgy, hogy nem „déli konzervatív”.⁴⁷ Ransom, Tate, Owsley és társaik írásai elég pontosan kirajzolják e sajátos – az amerikai konzervativizmus fősodrától alaposan eltérő – agrárius konzervativizmus egyedi vonásait.

A szociológus John Shelton Reed úgy értékelte az agráriusok mondanivalóját, mint a „szekcionalizmus”, vagyis a déli nacionalizmus eszmei platformját,⁴⁸ s eb-

⁴⁵ Thomas Stearns ELIOT: *Tradition and the Individual Talent* = Uő.: *Selected Essays*, Harcourt, Brace and World, New York, 1964, 4. Eliot kultúrafelfogásáról lásd EGEDY Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika*, Századvég, Budapest, 2005, 184–189.

⁴⁶ TATE: *Remarks on the Southern Religion*, 174.

⁴⁷ Melvin Eustace BRADFORD: *Remembering Who We Are. Observations of a Southern Conservative*, University of Georgia Press, Athens 1985, XIV.

⁴⁸ John Shelton REED: *For Dixiland. The Sectionalism of I'll Take My Stand = A Band of Prophets. The Vanderbilt Agrarians after Fifty Years*, szerk. William C. Havard – Walter Sullivan, Louisiana State University, Baton Rouge, 1982, 41–64.

ben bizonyára van némi igazság. A „gyarmati státus” gyakori emlegetése az agrárius szerzők írásaiban bizonyos fokig megalapozza az állítását: olyasfajta nemzetudatról van szó, amelyet az idegen hatalomnak alávetett nemzetek alakítanak ki. (*The Mind of the South* című, már említett művében Cash találóan fejtette ki: a Dél ugyan nem egy nemzet az amerikai nemzeten belül, de nagyon közel áll hozzá.) E sorok szerzője azonban inkább azt hangsúlyozná, hogy a Dél védelmének, az agrárius rendszer és életmód igenlésének egy olyan általánosabb érvényű „üzenete” is volt, amely túlmutatott a Dél partikuláris viszonyain: a modernitás roppant éles kritikáját fogalmazta meg. Az Egyesült Államok fejlődési pályáját „belülről” senki sem bírálta élesebben, mint a déli konzervatívok. (Ez különösen áll az agrárius mozgalom két legnagyobb formátumú gondolkodójára, Ransomra és Tate-re.) A déli konzervatívok, amiként ezt Lanier kapcsán láttuk is, határozottan elutasították a progresszió eszméjét, amely a materiális javak érdekében feláldozta a „jó életet”. Számoltak az ember eredendő korlátaival és gyarlóságával: olyan berendezkedést tartottak optimálisnak, amely ezt figyelembe veszi. Mozgalmuk történetének egyik tekintélyes szakértője, Louis Rubin joggal utal arra, hogy az agrárius életmód dicséretével valójában egész Amerikának akartak mintát kínálni: „Annak a jelzésére, hogy Amerikának milyen jellegű életet kellene kívánnia, felmutatják a régi Dél képét.”⁴⁹ A Dél partikuláris tradícióihoz való erős kötődésük ugyanakkor elválasztotta őket a modernitás északi kritikusaiktól, noha sok mindent hasonlóan láttak. Ezzel együtt elmondható, amint azt eszméik egyik kutatója, Paul Murphy hangsúlyozza is, hogy a Dél sérelmeinek a számbavételétől eljutottak a 20. századi nyugati liberalizmus átfogó kritikájáig. Törekvésekben túlléptek tehát mindenféle provincializmuson: abból indultak ki, hogy – Davidson szavaival – „a Dél ügye az egész nyugati civilizáció ügye”.⁵⁰

Ha nemzetközi perspektívába helyezzük a déli agráriusokat, érdemes megjegyezni, hogy programjuk néhány vonatkozásban erős rokonságot mutat a két világháború közötti időszak népszerű „harmadikutas”, vagyis az ipari kapitalizmust és a szocializmust egyaránt elutasító törekvésekkel. Elképzeléseik különösen közel kerültek az ún. „disztributisták” (*Distributionists*) angliai mozgalmához, amely azt tűzte ki célul, hogy a termelőeszközöket minél szélesebb körben osszák szét. Genovese meg is állapítja, hogy Hilaire Belloc és Gilbert Keith Chesterton, a két neves, konzervatív módon antikapitalista angol író számottevő hatással volt a déli agráriusokra.⁵¹ A kapitalizmus lényege nem az, hogy néhány embernek van tőkéje, hanem az, hogy a legtöbbnek nincs – állította Chesterton, ebből vezetve le a (kis)magántulajdon elterjesztése melletti érvelését. Ez a fajta konzervatív megközelítés, amelyet a déli agráriusok is a magukévá tettek, kulcsszerepet tulajdonított

⁴⁹ Louis RUBIN Jr.: *Introduction to the Torchbook Edition = I'll Take My Stand*, XIII.

⁵⁰ Donald DAVIDSON: *Southern Writers in the Modern World*, University of Georgia Press, Athens, 1958, 45.

⁵¹ Chesterton és Belloc felfogásáról lásd EGEDY: *Brit konzervatív gondolkodás és politika*, 167–174.

a magántulajdon eszméjének, s nem kért semmilyen szocialisztikus megoldásból, a tőke koncentrációját viszont elutasította, akár egy állam, akár egy kapitalista cég hajtja is azt végre. Innen nézve a finánckapitalizmus és a kommunizmus egy töről fakadt – e meggyőződésükkel azonban lényegében egyedül maradtak az agrárius konzervatívok az amerikai szellemi életben. Pedig a szabadság eredeti amerikai értelmezése épp azt a fajta önállóságot igényelte, amelyet az egyéni magántulajdon adott. Az óriásvállalatok Amerikája a 20. századra túllépett ezen a 19. századi ideálon – az agráriusok viszont nem. A harmincas években Tate nagy híve lett a „distribucionizmusnak”, Davidson a nagy cégek nyereségének az újszerű felosztásán tündökött, Owsley és Nixon pedig a földreform gondolatával foglalkozott.

Az agrárius konzervatívok kísérlete a 20. század közepén így már nem válhatott többé egy illuzórikus próbálkozásnál. A közélet színterén, a szó és a toll erejével a legtöbb energiát Ransom, Davidson és Owsley fordította eszméik népszerűsítésére, de a déli közvéleményt nem tudták maguk mellé állítani.⁵² Bár szereztek híveket, azok a körök, amelyek a régi ültetvényes rendszer restaurációját kívánták és a fehérek faji elsőbbségével érveltek, éppúgy idegenkedtek tőlük, mint az „Új Dél” „progresszív” támogatói – az északiak attitűdjéről nem is szólva. 1937-től az agrárius mozgalom hanyatlásnak indult, képviselői visszahúzódtak az irodalomba vagy az egyetemek világába, s aztán a II. világháború kitörése végleg megpecsételte a mozgalom sorsát.⁵³

A modernitásról adott kritikájuk viszont több vonatkozásban is megalapozott volt – a 20. század második fele nem cáfolta, inkább igazolta mindazt, amire felhívták a figyelmet az ipar által teremtett, normáit és értékeit elvesztítő tömegtársadalom, az elidegenedés és a természeti környezet pusztítása kapcsán. Valószínűleg ez magyarázza, hogy a II. világháború után is követőkre találtak. Szellemi örökségüket a legmagasabb színvonalon a hazánkban jószerével ismeretlen kiváló filozófus, a déli származású Richard Weaver képviselte, akit Reinhold Niebuhrtól Robert Nisbetig igen sokan roppant nagyra értékelték. Weaver, összhangban Davidson fentebb idézett megállapításával, a Délt a nyugati világ „utolsó nem-materiális gondolkodású” civilizációjának tekintette.

1980 őszén, az *Állást foglalkok* kiadásának ötvenedik évfordulójára nagyszabású konferenciát rendeztek a Vanderbilt Egyetemen, három, még élő szerzők (Lanier, Lytle, Warren) részvételével, s a záró beszélgetésen megfogalmazódott: jobb prófétáknak bizonyultak, mint ahogy azt annak idején gondolták volna.⁵⁴

⁵² Ransom, Herbert Agarral együtt, 1937-ben egy újabb esszékötetet is szerkesztett, *Who Owns America?* címmel, ennek azonban jóval kisebb visszhangja volt az 1930-as „kiáltványnál”.

⁵³ Részletesebben lásd CONKIN: *I. m.*, 127–164.

⁵⁴ Lyle LANIER – Andrew LYTLE – Robert Penn WARREN – Brooks CLEANTH (moderátor): *Discussion. The Agro-Industrial Metaphor = A Band of Prophets*, 164–165.

Apácák a körmenetben (1937)